

2736.92

Д-Р МАРКО МИКИЈЕЉ

ЈУСТИН

ФИЛОЗОФ И МУЧЕНИК

**ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ РАЈКОВИЋА И ЋУКОВИЋА
БЕОГРАД—ТЕРАЗИЈЕ**

1928.

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
CENTAR ZA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST

19

Inv. br. 569
SIGN.

Д-р МАРКО МИКИЈЕЉ

ЈУСТИН

ФИЛОЗОФ И МУЧЕНИК

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ РАЈКОВИЋА И БУКОВИЋА
БЕОГРАД — ТЕРАЗИЈЕ

М. В. Б.
38552

БЕОГРАД, 1928.
ШТАМПАРИЈА „ДАВИДОВИЋ“ ПАВЛОВИЋА И ДРУГА
ТАКОВСКА 32.

~~1919~~

У В О Д

Јустин, који је био образован у јелинској философији, прешао је у хришћанство, носећи собом своје духовно богатство, т. ј. велико знање јелинске философије. То своје знање је корисно употребио у одбрани хришћанства од римских власти, незнабожаца уопште, Јевреја и јеретика. У својим делима је показао велико знање, јер је научним доказима бранио хришћанску веру од њених непријатеља. Он свакако важи као најбољи апологет другог века. Јустин, поред незнабожачке философије, познавао је добро и св. Писмо, што се најбоље види из његовог разговора с Јеврејином Трифоном. Његова дела су била јако цењена у старој цркви, а многи потоњи писци су се угледали на његова дела и подражавали су га, нарочито у питању одбране хришћанства од разних нападаја. Он није писао неким узвишеним стилем нити особито књижевним језиком, него је приказивао ствари обично и разумљиво, држећи се ових речи апостола Павла: „Реч моја и учење моје нису у убедљивим речима људске премудрости, него у доказивању духа и силе. И

оно што говоримо не речима које је научила човечја премудрост, него што учи Дух свети, и духовне ствари духовно радимо“.¹

Речи одбране Јустинове, нарочито у првој апологији, имале су силног утицаја чак и на римског цара Тита Антонина Пија тако, да је овај, убеђен у оправданост одбране Јустинове, издао заповест да се хришћани више не гоне, него да се оставе у миру,²

Јустин нам је оставио многобројна дела која се њему приписују. Критичка наука признаје само неколико од тих дела Јустину, неколико њих подвргава сумњи, а остало сматра као дела која се лажно приписују Јустину. Сва ова дела, и то автентична, сумњива и лажна, изузимајући „Реч Јелинима“, и посланице Дијогнету, налазе се у париском кодексу, који је написан 1364. год. Први је издао сва дела која су се у овом кодексу налазила и која су се приписавала Јустину Роберт Стефан 1551. год. у Паризу. Затим је Хенрик Стефан издао у Паризу 1592. год. као Јустинова дела „Реч Јелинима“ и посланицу Дијогнету из кодекса који се зове „codex Argenteratensis“. Овај је кодекс нестао, када је изгорела чувена библиотека у Страсбургу 1870. год., за време француско-пруског рата.

После тога је издао сва горе поменута дела, која се Јустину приписују, Fr. Sylburg 1593. у Хајделбергу. Затим су издали дела

¹ I. Корин. 24 и 13.

² Јевс. ист. црк. књ. 4 гл. 12 и 13.

Јустинова и осталих грчких апологета другог века F. Morel у Паризу 1615. год. и Pr. Maran у Паризу 1742. г. По овом Maran-овом издању приредио је издање само дела, која се Јустину приписују, A. Gallandi у својој књизи „Bibliotheca veterum patrum 1—2, а тако исто и Migne у ser. gr. t. 6. Најбоље и најсавршеније издање је приредио I. C. Th. von Otto најпре у Јени 1842.—1843. у три свеске, затим 1847.—1850. у пет свезака (Corpus apologetarum christianorum 1—5) и у три свеске 1876.—1881.

Нарочито издање двеју апологија Јустинових је приредио J. W. J. Braun у Бону 1830. и 1860. у Лајпцигу 1883. год., о коме је водио бригу C. Gutberlet. Затим је издао две апологије Јустинове Gustav Krüger у својој збирци „Sammlung ausgewählter Kirchen-und dogmengeschichtlicher Quellenschriften 1, Freiburg im Breisgau 1891.; 3. Auflage 1904. После њега су издали исте: G. Rauschen: Florilegium Patristicum fasc. 2 S. Justini Apologiae duae, Bonnae 1904.; ed. 2, 1911.; J. M. Pfäffisch Justins des Philosophen und Märtyrers Apologeten-Aschenдорffs Sammlung lateinischer und griechischer Klassiker, Theil 1: Text; Theil 2: Kommentar Münster i. W. 1912.

На немачки језик су превели и издали две апологије Јустинове: P. A. Richard у „Bibliothek der Kirchenväter“ у Кемптену 1871. год. и H. Veil у „Programm des protestantischen Gymnasiums“ Strassburg 1894. год.

О Юстину филозофу и мученику и о његовим автетичним, сумњивим и лажним делима уопште писали су ови писци:

Жизнь Юстина филозофа — Хр. Чтение — 1825. г. XVII.

Юстинъ филозофъ — Христ. Чтение 1825.

Юстинъ филозофъ — Вакресн. Чтение — XXIV.

C. Semisch: Justin der Märtyrer — Eine Kirchen und dogmengeschichtliche Monographie — Breslau 1840—1842. и 2 тома.; Die apostolischen Denkwürdikeiten des Märtyrers Justinus — Hamburg und Gotha 1848.

I. C. Th. Otto: De Justinii Martyris scriptis et doctrina — Jenae 1841. —

О мученичестви Юстина Мученики — Хр. Чтение — 1841 г. II, 465.

Допросъ и кончина св. Юстина филозофа — Воскр. Чтение — XX.

L. Duncker: Zur geschichte der christlichen Logoslehre in den ersten Jahrhunderten — Die Logoslehre Justins des Märtyrers — Göttingen 1848.

Смирновъ; Юстинъ, мученикъ и филозофъ — прибавление къ творениямъ свв. отц. 1849.

A. Hilgenfeld: Kritische Untersuchung über die Evangelien Justins, der Klementinischen Homilien und Marcions — Halle 1850.

Филаретъ: Истор. учение объ отцахъ церкви — 1859. г. т. I. стр. 62—79.

Ch. E. Freppel: St. Justin — Paris 1860. — Les apologistes chretiens au II. siècle.

B. Aubé: Essai de critique religieuse. De l'apologétique chretienne au II. siècle St. Justin Philosophe et Martyr — Paris 1861.

Weizsäcker: Die Theologie des Märtyrers Justinus — Jahrbüchern für Deutsche Theologie Bd. XII. — 1867. — S. 60—119.

К. И. Скворцовъ: Св. Юстинъ филозофъ — Труды Киев, Дух. Акад. за 1862. г. т. II. стр. 348—384; Философія отцовъ и учителей Церкви въ первые три вѣке — Киевъ 1868.

Объ истинской мудрости по опыту жизни св. Юстина Мученика — Христ. Чтение 1862. г. I. стр. 737—750.

Fr. Overbeck: Über das Verhältniss Justins des Märtyrers zur Apostelgeschichte — Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie Bd. XV. — 1872 — S. 305—349.

A. Ф. Сергіевскій: Отношение перваго христіанскаго филозофа къ. греческой филозофии — Вѣра и Разумъ — 1875. г. I.

A. Thoma: Justins litterarisches Verhältniss zu Paulus und Johannes-Evangelium-Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie Bd. XVIII. — 1875. — S. 383 — 412, 490—565.

M. von Engelhart: Das Christentum Justins des Märtyrers. Eine Untersuchung über die Anfänge der Katholischen Glaubens — lehre Erlangen 1878.

E. Schürer: Julius Afrikanus als Quelle der pseudojustinischen „Cohortatio ad Graecos“ — Zeitschrift für Kirchengeschichte Bd. 2. 1878. S. 319—331.

B. Stählin: Justin der Märtyrer und sein neuester Beurtheiler — Leipzig 1880.

K. L. Grube: Darlegung der hermeneutischen Grundsätze Justins des Märtyrers — Der Katholik — Mainz 1880; Die typographische Schrifterklärung Justins des Märtyrers — Der Katholik 1880, 2, S. 139—153.

И. Знаменскій: Учение о Богѣ — Словѣ по восточнымъ апологетамъ II. в. — Прав. Собесѣд“ 1882. г. I. 74—89, 239—251, II, 312—345.

D. Völter: Über Zeit und Verfasser der pseudo — justinischen „Cohortatio ad Graecos“ — Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 26, 1883, S. 180 — 215.

J. Dräseke: Der Verfasser des fälschlich Justins beigelegten „Λόγος παρακλιτικός πρὸς Ἑλληνας“ — Zeitschrift für Kirchengeschichte 7, 1884 — 1885. S. 257—302.

C. Sprinzl: Die Theologie des hl. Justinus des Märtyrers — Eine dogmengeschichtliche Studie — Theol. — praktische Quartalschrift — Jahrgang 1884.—1886.

J. Dräseke: Die doppelte Fassung der pseudojustinischen „Ἐκθεσις πίστεως ἡτοι περὶ τριᾶδος“ — Zeitschrift für Kirchengeschichte 6, 1884, S. 1. — 45.

Th. Zahn: Justinus bei Methodius und Paulus bei Justinus — Zeitschrift für Kirchengeschichte 8, 1886. S. 1.—15.; Justins Schrift über die Auferstehung S. 20.—37.

С. И. Острумовъ: Разборъ свѣдѣній Ев-

севія и Јеронима о греческимъ апологетамъ — Москва 1886.

Th. Zahn: Geschichte des neutestamentlichen Kanons 1, 2, Erlangen 1889. S. 463 — 585 — Justin Martyr und die apostolischen Schriften.

G. Krüger: Zur Abfassungszeit der Apologien Justins-Jahrbücher für Protestantische Theologie Bd. XVI. 1890. S. 579—593.

A. Harnack: Brot und Wasser, die eucharistischen Elemente bei Justin — Texten und Untersuchungen etc. Bd. VII. 2, 1891. S. 115—144.

W. Bousset: Die Evangelienzitate Justins des Märtyrers in ihrem Wert für Evangelienkritik — Göttingen 1891.

B. Grudl: De interpolationibus ex S. Justinii philosophi et martyris-Apologia secunda expungendis (Progr.), Augustae Vindel. 1891.

Преображенскій П.: Сочиненія св. Јустина философа и мученики — Москва 1892.

Funk: Die Abendmahls-elemente bei Justin — Theologische Quartalschrift Bd. LXXIV. 1892. S. 643—659.

Th. M. Wehofer: Die Apologie Justins des Philosophen und Märtyrers in litterarhistorischen Beziehung zum erstenmal untersucht. Eine Vorstudie zur Kirchen und Philosophiegeschichte des 2. Jahrhunderts — Rom 1892. — Römische Quartalschrift für christliche Altertums-Kunde und für Kirchengeschichte, 6 Supplementenheft.

W. Flemming: Zur Beurteilung des Christentums Justins des Märtyrers — Leipzig 1893.

M. H. Таръевъ: Вѣроучение св. Юстина мученика въ его отнешній къ греческой φιλοσοφίᾳ въ журналъ „Вѣра и Разумъ.“ за 1893. г.

A. Baldus: Das Verhältniß Justins des Märtyrers zu unseren synoptischen Evangelien. Ein Betrag zur Textgeschichte der neutestamentlichen Schriften — Münster 1895.

O. Crämer: Die Grundzüge des christlichen Gemeinglaubens um das Jahr 150, nach den Apologien Justins des Märtyrers-Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1896., 2, 217—251.

F. Emmerich: De Justini philosophi et martyris — Apologia altera (Diss. inang.), Monasterii Gnestph 1896.

P. Batiffol: L'auteur véritable de l' Epistula ad Zenam et Serenum — Revue Biblique internationale 5, 1896., p. 114—122.

P. Wilm: Justin Martyr et son apologetique (These) Montauban 1897.

J. Wolny: Das Christliche Leben nach dem hl. Justin dem Märtyrer (Progr.) Wien 1897.

A. Puech: Sur le „Λόγος παρανετικός“ (Cohortatio ad Graecos) attribué à Justin - Melanges Henri Weil, Paris 1898. p. 395—406.

Д. В. Гусевъ: Юстинъ Мученикъ и философъ — Прав. Собесѣдникъ за 1898.

G. Rauschen: Die formale Seite Justins-Theologische Quartalschrift Bd. LXXXI. 1899. S. 188—206.

G. Boucaud: Un philosophe chrétien au second siècle — St. Justin et sa première Apologie — Lyon 1899.

A. Λεβεντόπουλος: Ἡ α' καὶ ἡ β' ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος καὶ ὁ κατα Ἑλλήνων λόγος Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου — ἐν Ἀθήναις 1900.

W. Widmann: Die Echtheit der Mahnrede Justins des Märtyrers an die Heiden — Forschungen zur christlichen Literatur und Dogmengeschichte 3, 1, Mainz 1902.

W. Gaul: Die Abfassungsverhältnisse der pseudojustinischen „Cohortatio ad Graecos“ — Berlin 1902.

G. Archambault: Le temoignage de l'ancienne littérature chrétienne sur l'authenticité d'un „περὶ ἀναστάσεως“ attribué à Justin l'apologiste — Revue de Philologie et Littérature et d'Histoires anciennes 29, 1905. p. 73—93.

A. Feder: Justin der Märtyrer und altchristliche Bussdisziplin — Zeitschrift für katholische Theologie 29, 1905. S. 758—761.

J. M. Pfättisch: Der Einfluss Platos auf die Theologie Justins des Märtyrers. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung nebst einem Anhang über die Komposition der Apologien Justins. — Forschungen zur christlichen Literatur und Dogmengeschichte 10, 1, Paderborn 1910.

A. W. F. Blunt: The Apologies of Justin Martyr — Cambridge 1911.

A. Puech: Les apologistes grecs du 2, siècle de notre Ere — Paris 1912. p. 267—275; 339—342.

K. Hubik: Die Apologien des hl. Justins des Philosophen und Märtyrers. Literarhistorische

Untersuchungen — Theologische Studien der Leo-Gesellschaft 19, Wien 1912.

Otto Bardenhewer: Geschichte der altkirchlichen Literatur I. Band. Vom Ausgang des apostolischen Zeitalters bis zum Ende des zweiten Jahrhunderts 2., umgearbeitete Auflage, Freiburg im Breisgau, Herder 1913.

G. Rauschen: Grundriss der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung der Dogmengeschichte 4. und 5. vermehrte Auflage. — Freiburg im Breisgau, Herder 1913.

P. Batiffol: Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétiennes 4 (1914) 65—68.

J. Stiglmayr: Altkirchliche und altchristliche Literaturgeschichte — Zeitschrift für katholische Theologie 40 (1916.) 103—121.

J. Marx: Abriss der Patrologie — Paderborn, Schöningh 1919.

G. Rauschen: Grundriss der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung des Lehrgehalts der Väterchriften 6. und 7. A., neu bearbeitet von Joseph Wittig — Freiburg im Breisgau, Herder 1921.

C. C. Martindale: St. Justin the Martyr — London, Harding More Ld. 1921.

J. Tixeront: Précis de Patrologie — 6 édition — Paris, Lecoffre 1923.

ЈУСТИН ФИЛОЗОФ И МУЧЕНИК.

Јустин се родио отприлике око 105. год. у Флавији Неаполис, старом граду Сихему, а садашњем Наблус у Самарији. Ова главна варош Самарије је била опустошена и разрушена за време првог јеврејског устанка (66 – 73), и одмах затим, по угушењу истога, за владе Цара Флавија Веспасијана, била је обновљена, те је због тога, по његовом имену, и названа „Flavia Neapolis“ У њој је живело много Грка и Римљана, као и у осталим градовима Палестине; нарочито је превлађивао грчки елеменат, због чега су овде били тада у јеку грчки језик и грчка просвећеност. Овај обновљени град, са поменутиим називом, помиње и сам Јустин.¹ Један од ових Грка, насељених у Флавији Неаполис, био је Јустин. Отац његов се звао Приско. Он сам у својим делима тврди да је пореклом Самарићанин, незнабожац и да је необрезан². Родитељи су му били врло имућни, те су били у стању да своје сину даду најбоље образовање тога доба.

¹ Јуст. 1. апол. гл. 1.

² Јуст. Разг. с Триф. гл. 28. и 41.

Јустин је од природе био даровит. Још из детињства показивао је велику склоност и приврженост науци. У својој младости тежио је и заносио се жељом да пронађе истину. Да би то постигао, похађао је разне филозофске школе и изучавао све тадашње филозофске системе. Једнога дана је дошао у посету неком филозофу стојику, код кога је остао дуго времена, интересујући се и изучавајући његову науку, али, после толико узалудно изгубљеног времена, није пронашао оно што је тражио т. ј. основну и највећу истину о Богу. После тога неуспеха он напушта филозофа стојика и иде код филозофа перипатетичара, који му одмах у почетку тражи награду, јер он неће бесплатно никоме да држи предавања из своје филозофије. Такав његов поступак је разљутио Јустина, и он одбегне од њега, као од филозофа који је недостојан свога позива. Затим оде филозофу питагорејцу, који га упита да ли познаје музику, астрономију и друге сличне науке које уздижу човечју душу до толиког степена, да може видети све оно што је добро и лепо. Када му је пак Јустин изјавио да он не познаје те науке, овај га је отерао, јер од таквог ученика није могао имати никакве материјалне користи. Пошто је Јустин рђаво прошао са свим поменутиим филозофима, он оде неком филозофу платонику, код кога је отпочео изучавати Платонову филозофију, коју је силно заволео због њезиног идеалистичког схватања.

Нарочито га је занимало Платоново учење о идејама. Да би се могао што више и што боље посветити изучавању Платонове филозофије, Јустин се удаљио од света и отишао у неку пустињу близу мора, где је непрестано размишљао о Платоновој филозофији. Тако је он усамљен шетао свакодневно поред морске обале, увек удубљен у мислима, јер је покушавао да сам себи објасни нека питања из Платонове филозофије. Како нам сам Јустин приповеда, једнога дана се појави пред њим неки старац благог и светитељског лика и одмах отпоче разговор с њим¹). Сада је настао дуг и занимљив разговор између њих. Одмах у почетку му је старац саветовао да се остави сваког даљег изучавања незнабожачких филозофа, јер њихово учење не води истини. Он га је нарочито убеђивао у то како филозофија није таква наука која је у стању да реши главна и најважнија питања. Знање о Богу се знатно разликује од знања музике, аритметике, астрономије и медицине. Све те поменуте науке могу се изучавати опитима и размишљањем. Па затим ће рећи: „Како могу филозофи правилно мислити и говорити о Богу кога не познају, кога нису видели и о коме нису слушали?“ Када је старац почео претресати и друга нека питања овоме слична, Јустин је покушао да се позове на Платоново учење, али га је старац вешто у свему побијао. После дугог разговора старац је успео да га увери у неистинитост дотадањег веро-

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 2—8.

вања. Јустин, разочаран и у Платонову филозофију, увидео је слабост и ништавност човечјег ума, па је онда очајно довикнуо старцу: „Код каквог учитеља ми треба ићи и где да потражим помоћ, када ни код филозофа нема истине?“ Старац му је на то одговорио да су у прастара времена живели људи, звани пророци, који су били побожни и Богу угодни. Они су увек говорили помоћу Св. Духа и претсказивали су тачно будућност. Пророци су по добу старији од филозофа. Једино су они могли видети и објавити људима праву истину, нису се ничега плашили и нису за себе тражили никакву славу. Само су увек говорили људима оно што су видели и чули, као н. пр. да постоји Бог који је све створио и који ће послати људима свога сина Исуса Христа. Затим је старац казао Јустину и то да нико није у стању Бога видети и упознати, ако му није Бог дао разума за то, стога га је и саветовао да се моли Богу да би му син божји открио истину и дао моћи да исту види. После свега тога старац је поучио и упутио Јустина у многе хришћанске истине. Када је разговор између њих био завршен, одједаред је нестало старца испред очију Јустинових, и Јустин од тада није више никада у живору видео старца, али разговор с њим оставио је неизгладиви траг у његовој души.

Он је сада страшно заволео пророке старозаветне, а преко њих и хришћанство. На јед-

ном месту сâм каже: „Одмах је нека ватра запалила моју душу и љубав ме обузе према пророцима и оним људима који су пријатељи Христови. У себи размишљајући о речима старчевим, уверио сам се у сталност и корист те филозофије¹.

Са великим интересовањем проучавао је живот хришћана. Дивио се истрајности хришћанских мученика. Он је слушао и гледао како се хришћани неправедно оптужују. Затим се уверио да су хришћани истрајни у својој идеји, пуни самопоуздања, тврдо убеђени у своје верско учење и да проводе живот честит и ваљан.² Хришћанство је сада за Јустина важило као највећа филозофија. Пошто је добро проучио хришћанство и заволео га свом душом својом, пређе у хришћанску веру. По речима самога Јустина, он је прешао у хришћанство одмах по завршетку другог јеврејског устанка 135. год., кога је предводио јеврејски војвода Вархохба, за владе цара Адријана (117 — 138).³ По свему изгледа да је Јустин прешао у хришћанство у Ефезу, јер је тамо имао чувени сусрет са непознатим старцем на обали морској и ту је водио и дуги разговор с Јеврејином Трифоном.⁴ По свој прилици, он је остао дуже времена у Ефезу, где је могао с успехом проучавати и упознати хришћанство,

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 2—8.

² Јуст. II. апол. гл. 12; Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 8.

³ Јуст. Разг. с Триф. гл. 1.

⁴ Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 18.

јер је у то време хришћанска општина у Ефезу била јака и многобројна. И после свог преласка у хришћанство, Јустин је и даље носио филозофски огртач, те је због тога и од хришћана назван Јустин филозоф.¹ Као хришћанин постао је велики поборник и заступник истога. Он је посветио и жртвовао цео свој живот хришћанској идеји, непрестано проповедајући и бранећи хришћанство од свих нападаја. Јустин је налазио да је Христова вера стална и непоколебљива и да је врло корисна и потребна за решавање многих питања из филозофије, стога је он, у одбрани исте, повео жестоку борбу против Јевреја, незнабожаца и јеретика². Он је јавно проповедао да сваки човек је дужан говорити истину. Сваки онај који има могућности да каже истину, па избегава да је каже, биће кажњен од Бога³.

Јустин се у свом раду није ограничио на једно место, него је путовао много по разним крајевима тадашњег хришћанског света да би што боље упознао хришћанску веру. Он је свуда неуморно радио на томе да придобије за Христову науку што већи број младих и учених незнабожаца. Једном речју, постао је велики и неуморни мисионар хришћанства. Својим радом, живом речју и великом ученошћу својом привлачио је на себе општу пажњу у свим местима гдегод је боравио.

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 1; Јевс. ист. књ. 4 гл. 11; Hieron. De viris illustribus cap. 23.; Φωτίου βιβλιοθήκη κώδιξ 125.

² Јуст. Разг. с Триф. гл. 8.

³ Јуст. Разг. с Триф. гл. 82.

Тачно се не зна где је он све проповедао и ширио хришћанство, само се зна толико да је у Ефезу око 150. год. водио чувену распру с Јеврејином Трифоном, настојећи га придобити за хришћанство. Још знамо и то да је дваред посетио Рим и да је тамо основао своју школу, у којој је имао велики број својих ученика, међу којима прво место заузима Таџијан. О томе нам говоре црквени писци Иринеј и Иполит¹. У Риму је водио одлучну борбу с јеретиком Маркијоном и другим незнабожачким филозофима, побијајући њихово учење. Често се састајао и водио распру са циничким филозофом Кресценсом, који тада беше чувен у Риму. Једном приликом га је Јустин јавно изобличио као незналицу. Од тада га је Кресценс страшно мрзео и радио му о глави. За Кресценса каже Таџијан да је био човек неморалан и велики среброљубац, да је јавно пред светом претио убиством Јустину и Таџијану. Услед интрига и оптужбе код римских власти од стране Кресценса, Јустин је пао као жртва, т. ј. умро је мученичком смрћу. О томе нам говоре неки стари црквени писци³. Тертулијан и Иполит га називају у својим делима филозофом и мучеником⁴.

¹ Јевс. ист. цркв. књ. 4. гл. 23 'Ιππολύτου κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος књ. 8. §. 16.

² Τατιανοῦ Λόγος πρὸς Ἑλληνας гл. 19; Јуст. II. апол. гл. 3; Јевс. ист. црк. књ. 4 гл. 16; Хрон. том. 2. стр. 170.

³ Irineus: adversus haereses lib. I. cap. 28.

⁴ Tertull. adversus Valentinianos cap. 5; 'Ιππολύτου κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος књ. 8 §. 16.

Поред тога постоји и један автентичан извештај о мученичкој смрти Јустина и његових шест другова, под насловом: *Acta S. Justini et sociorum*. У том извештају се помињу имена тих шест другова Јустинових, који су заједно са њим претрпели мученичку смрт, а то су: Харитон, Харит, Евелпест, Јерак, Паднол и Леверијан. Они су сви са Јустином погинули, по наређењу префекта Рустика, за владе цара Марка Аврелија и Луција Веруса, његова брата. Многи модерни критичари мисле да је автентична књига „*Acta S. Justini et sociorum*“.¹ По овим актима, Јустину и његовим друговима биле су отсечене главе у Риму у првој половини месеца јуна, када и источно-православна црква прославља дан Јустинове смрти, а римо-католичка црква, од папе Лава XIII., 14. априла. Свакако смрт Јустинова пада у доба између 163. и 167. год. за владе цара Марка Аврелија (161—180). Нетачна је тврдња Епифанијева, који каже да је Јустин погинуо, за време управе префекта Рустика и владе цара Адријана (117—138) и да му је тада било 30 година.² Сама дела Јустинова и дуготрајни рад његов уверавају нас да је ова тврдња нетачна.³

¹ Ad. Harnack: *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius I. Band*-Leipzig 1897. S. 282; Gustav Krüger: *Geschichte der altchristlichen Literatur in den ersten drei Jahrhunderten* 2. Ausgabe-Freiburg im Breisgau 1898. S. 66. und 239; Th. Zahn: *Theologische Literaturzeitung* 1876. S. 433—446. — Otto: *Corpus Apologitarum christianorum* tom. III. 1879. pag. 46—50 et 266—278.

² *Επιφανίου απρ.* 46 §. 1.

³ Ad. Harnack: *Die chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius I. Band*-Leipzig 1897. S. 283.

Јустин свакако спада у ред првих црквених писаца који су развили велику књижевну делатност у хришћанству. Цео стари хришћански свет диви се његовом великом знању и књижевном раду. Нарочито га слави и велича његов ученик Тацијан¹. Многи су се писци 3. века служили Јустиновим делима. Јевсевије је у својој историји побројио сва његова дела, о којима пише опширно. Источна црква нарочито слави и уздиже велико његово име. Често цитира његова дела и Јован Дамаским († 754). Фотије († 891.) нам каже да је Јустин, и као хришћански писац и као филозоф, постигао право савршенство. Још уз то каже да је врло добро познавао историју².

Од автентичних дела Јустинових имамо прву његову апологију која носи наслов: *Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ Χριστιανῶν*. Она се састоји из 68 глава. Из прве главе саме апологије види се да је Јустин упутио своју прву апологију цару Титу Антонину Пију (138—161), његовим синовима Марку Аврелију и Луцију Верусу, сенату и народу римском³. Ову апологију помињу многи старији црквени писци, као н. пр. историк Јевсевије, који нарочито помиње она места из ове апологије која говоре о Симону Магу, Менандру, Маркијону, Антиноју Вархохби вођи другог јеврејског устанка и о некој посланици цара Адријана⁴. Сем Јевсе-

¹ *Tat. Orat. cap. 18.*

² *Φωτίου βιβλιοθήκη κώδιξ.* 125.

³ *Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 14.*

⁴ *Јевс. ист. црк. књ. 2. гл. 13; књ. 4. гл. 8. и 11.*

вија помињу је и Јероним, ускршња хроника и Фотије¹.

Циљ ове апологије био је Јустину да заштити хришћане од незнабожаца који су их неправедно мрзели и немилосрдно прогонили. Тачно се не зна и није још утврђено време када је написана ова прва апологија Јустинова, зато постоје разна мишљења о томе. Свакако можемо веровати да је заиста написана у времену између 138. и 150. год., јер сам Јустин каже да је своју прву апологију упутио цару Титу Антонину Пију, који је, како знамо, владао од 138—161. год., затим у 46. гл. ове апологије на једном месту каже да се Исус Христос родио пре 150 година, најзад у гл. 26. и 58. исте апологије говори о Маркијону, који је после смрти свога епископа Игина († 141.) дошао у Рим, где је постао јеретик². По свему горе наведеном изгледа да је ова апологија написана око половине 2. века. Semisch заступа мишљење да је написана 138. или најдаље у почетку 139. год., јер се у поменутој апологији Марко Аврелије још не назива царем, а ми знамо да је он тек 139. год. добио назив цара. Tillemont и Pr. Maran су мишљења да је написана 150. год. због речи Јустинових, написаних у 46. гл. ове апологије.

¹ Hieron. De viris illustribus cap. 23; Ускршња хроника издата у Бону том 1. стр. 482; Φοτίου βιβλιοθήκη κωδικ. 125.

² Ἐπιφανίου ἀρ 42. § 1. κ.λ. 2.

Садржај прве Јустинове апологије је врло занимљив и карактеристичан за познавање старог хришћанског доба. Јустин се слободно обраћа цару Титу Антонину Пију, износећи циљ писања своје апологије, у којој га моли и преклиње да он лично без икаквих предрасуда, праведно и хладнокрвно испита рад хришћана¹. Затим каже да они не треба да буду прогоњени само због тога што се називају хришћанима. То се не пристоји царевима да прогоне људе због њиховог имена. Хришћани не чине никоме неправду и нису незнабошци, те није право нити достојно да их прогоне људи, који тиме постају органи злих и одвратних демона. Њихови противници их називају безверницима, зато што не обожавају незнабожачке богове² и што верују у Бога, Сина његова и Св. Духа који је говорио преко пророка. Они врло добро раде што не обожавају богове, јер обожавање таквих богова проистиче од демона. Хришћани обожавају само једног истинског Бога, и то на достојанствен начин. Они не маре за земаљско царство, него за небеско, у које иду мучничком смрћу својом. Није истина да су они непријатељи државе, него су чак најбољи и најмирнији поданици римске државе. Хришћанска је вера у правом смислу државна. Када бише је сви римски грађани прихватили и придржавали се њезиног учења, онда би

¹ Јуст. I. апол. гл. 1—3.

² Јуст. I. апол. гл. 4—6.

свуда завладала срећа и благостање. Нема смисла оглашавати поједине хришћане злочинцима, па их онда кажњавати само зато што су хришћани, него их треба кажњавати за сваки њихов преступак као и остале грађане. Хришћани настоје да живе животом вечнога Бога, а не лажнога, стога они не обожавају нити приносе жртве оним киповима које су људи својом руком израдили, поставили их у храмовима и назвали их боговима. Они их не могу обожавати, стога што су мртви предмети и што немају у себи никаквог лика божјег. Једино обожавају свога Бога, којему није потребно нити материјално нити људско обожавање нити икаква жртва¹. Хришћани не очекују ништа од овог земаљског царства, него једино од небеског, стога негују у себи све врлине и настоје да од Бога добију сва добра и да се ослободе вечне казне. Они искрено помажу и подржавају државне власти. Нису безбожници, јер обожавају онога који је све створио, обожавају Његова Сина и Св. Духа, од кога су добивали пророци надахнуће². Сви они који су постали хришћани верују у Бога кога нико није створио, старају се да буду разумни, сва имања су им заједничка, заједно се сакупљају и моле се Богу чак и за непријатеље своје, верно и истински следују учењу Исуса Христа, т. ј. да буду мудри, да љубе ближње, да буду милосрдни, да

¹ Јуст. I. апол. гл. 7—10.
² Јуст. I. апол. гл. 11—13.

не буду среброљубиви, да буду трпељиви, да се криво не заклињу и да врше свако дело побожности и врлине.¹ Хришћанска вера има у себи одлично морално учење, које се састоји у главном у љубави према Богу и према ближњем. Она учи људе да воле истину, да поштују задату реч, да буду стрпљиви и да буду послушни према постојећим законима. У свом учењу истиче особито невиност. Међу хришћанима има велики број и мушких и женских лица, која су прешла 60, па чак и 70 година, и од младости су остали невини и неокаљани.

Јустин после свега овога износи у својој апологији узвишено учење хришћанско о воскресењу и вечитој награди, па затим каже: „Ми смо хришћани навикли да се покоравамо државним властима, да уредно плаћамо порезе држави. Уверени смо да ћемо бити кажњени вечитим огњем, ако се не будемо придржавали Христовог учења. Ми учимо да постоји вечна казна после смрти за све оне који не живе праведним животом, а верујемо и у то да ће наша тела воскреснути². Државне власти прогоне и мрзе нас хришћане, зато што учимо да постоји други свет сем овога, а не мрзе нити прогоне незнабошце који то исто уче. Све оно што ми учимо о рођењу распећу на крсту, смрти и вознесењу Сина

¹ Јуст. I. апол. гл. 14—16.

² Јустин. I. апол. гл. 17—19.

Божјег уче и незнабошци о својим боговима.¹ По томе се Јустин у овој својој апологији поново обраћа цару и каже: „Хришћани се прогоне и презиру само због имена Христова, дочим се не прогоне нити презиру они који обожавају дрвеће, реке, мишеве, дивље мачке, крокодиле и многе друге животиње. Незнабошци који се одликују срамним животом и поквареношћу не презиру се. Јеретици, као Симон Маг, Менандар и Маркијон, нити се убијају нити прогоне. Ми, који никога не дирамо, нити вређамо, нити бацамо или остављамо изложену своју рођену децу, нити вршимо родоскврњење, бивамо клеветани и прогоњени.²

Даље доказује да су долазак Христов претсказали пророци пре много стотина година, као и то да ће се родити од девојке, да ће постати човек, да ће лечити људе од сваке болести и нечистоће, да ће оживљавати умрле, да ће бити разапет на крсту и да ће се вазнети на небо. О њему су претсказивали пророци Мојсије, Исаија и Михеј, који су били надахнути од Св. Духа.³ Затим Јустин прелази на догму оваплоћења Сина Божијег и износи јасне доказе из св. Писма. Он доказује и тврди да су хришћани у праву што обожавају и поштују Христа као спаситеља света, јер је он заиста онај кога су пророци

¹ Јустин. I. апол. гл. 20—22.

² Јустин. I. апол. гл. 23—29.

³ Јустин. I. апол. гл. 30—45.

претсказивали и кога су Јевреји очекивали. Сва су се пророштва о њему испунила, као пророштво о његовом рођењу, смрти на крсту и остало. Христос је страдао, али је најзад био и прослављен. После тога говори о хришћанском богослужењу, због кога су највише хришћани били клеветани. Најпре говори о крштењу као најважнијем акту за примање у хришћанску веру, па затим прелази на причешће и каже да оно служи следбеницима Христовим за њихов духовни препорођај. Затим ређа и остале хришћанске обреде, за које каже да су чисти и безазлени.¹ На крају ове апологије Јустин се поново обраћа цару и износи му потребу оджавања и поштовања хришћанске вере овакве каква јесте. Затим каже да нема смисла са присталицама њезиним поступати као с непријатељима. Још уз то прети цару казном божјом и помиње му ону наредбу коју је дао његов отац Адријан проконзулу Минуцију Фундату у одбрану хришћана.²

Из писања ове апологије се види јасно да је Јустин употребио сву своју научну спрему да докаже истинитост и важност хришћанске вере. Осим тога показује велику искреност, љубав и одушевљење за исту. Ова је апологија свакако један величанствен споменик старе хришћанске књижевности, који је представљао од самог почетка велику вредност за тадање и доцније хришћане.

¹ Јуст. I. апол. гл. 46—67.

² Јуст. I. апол. гл. 68.

Јустин је написао још једну апологију, која се обично назива 'Απολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν или обичније краћа апологија. Она се састоји само из 15 глава, а упућена је римском сенату. После смрти Тита Антонина Пија настало је жестоко гоњење хришћана. Томе је највише допринела стојичка филозофија, која је имала сасвим супротно гледиште, него што је имала хришћанска вера. Та је философија била ухватила великог маха у Риму, за владе цара Марка Аврелија (161—180). Баш у то доба беше градски префект у Риму неки Урбик, који нареди да се убију три хришћанина само због тога што су јавно проповедали хришћанску веру¹. То је дало повода Јустину да напише ову своју другу апологију и да је упути римском сенату². Тиме се Јустин изложио великој опасности по свој живот, јер га је страшно мрзео циник Кресценс. И ако му је претила опасност, ипак је подигао свој моћни глас у одбрани хришћанства и пред царем и пред сенатом.

Старији писци, као Јевсевије и Јероним, помињу у својим делима ову другу Јустинову апологију, а тако исто ускршња хроника и Фотије. Пошто је прва апологија написана, по свој прилици, средином 2. века, то је друга апологија свакако написана нешто доцније. Обично се мисли да је написана између 161. и 166. године.

¹ Јуст. II. апол. гл. 2.

² Јуст. II. апол. гл. 1.

Одмах у уводу ове апологије Јустин описује мучан и несносан положај хришћана у римској царевини, па затим говори о поводу убиства трију хришћана и доказује да се хришћани прогоне само због тога што уче истину. Нарочито истиче то како га лично мрзи и прогони незналица и сплеткар Кресценс, који је наговарао власти да га убију и ширио сваке лажне клевете о хришћанима, доказујући да су они незнабошци¹. Даље говори о поводу убиства поменуте тројице хришћана и каже да је у Риму нека жена живела са својим мужем врло разуздано и грешно. Та је жена одједаред неочекивано прешла у хришћанство, заволела је јако своју нову веру, покајала се, променила је свој живот из основе и настојала је свом силом да придобије и свог мужа за хришћанску веру, саветујући га да се покаје и да отпочне живети другим животом, по њезином примеру. Овај је није хтео послушати, већ је проводио још гори и разузданији живот. То јој је дало повода да се она потпуно од њега одвоји и поче живети засебно, не желећи имати никакова удела у његовим греховима. Тим њезиним поступком био је муж страшно огорчен, па је из освете оклеветао код државних власти њезиног учитеља Птоломеја. Градски префект Урбик нареди да се Птоломеј одмах убије. Одмах затим поново нареди да се убије још један, и то онај који га беше укорио што је

¹ Јуст. II. апол. гл. 3.

дао такову наредбу. Убрзо затим изда и трећу наредбу да се убије још један, за кога беше сазнао да исповеда хришћанску веру.

После свега овога Јустин одговара на нека подруглива питања која су незнабошци управљали хришћанима, као н. пр. зашто хришћани, жељни да што пре отиду свом Богу, не убијају сами себе, када и онако воле мученичку смрт? Зашто Бог не помаже онима којима су њихови непријатељи учинили неправду? На овако постављена питања одговара им Јустин: „Ми хришћани учимо да је Бог створио овај свет само због људскога рода. Бог се радује када га људи подражавају. Он се срди на оне људе који воле оно што је упропашћено или речју или делом. Ако ми сви будемо убијали себе, онда се неће нико рађати од нас, нити ће бити икога који ће изучавати божанску науку и уопште неће бити људског рода. Када бисмо ми то радили, ми бисмо се противили одлуци божјој¹.“ После тога одговара на друго питање и каже: „Да није хришћана, зли демони бише уништили људе. Не би било гоњења хришћана, које се врши помоћу демона, да није решено да ми хришћани умремо. Бог нас не помаже у томе, него допушта да нас прогоне на земљи они људи који то раде помоћу демона. Бог не би допустио да нас они прогоне, него би нас помагао, када би било решено да не умремо²“. Затим доказује да су

¹ Јуст. I. апол. гл. 10. и II. апол. гл. 4.

² Јуст. II. апол. гл. 11.

стварно демони они који владају незнабожачким светом и који угњетавају хришћане. Да би ослабио и уништио моћ тих демона, Бог је послао свога сина, т. ј. оваплоћену реч. Христовом силом хришћани гоне зле духове, и тиме доказују да је Бог с њима. Они су заиста најодабранији људи божји. Бог ће њихове гониоце казнити вечним огњем, а њихове изабранике ће учинити вечно блаженим. Хришћанско учење се потпуно слаже са оним што је открио Логос. Јустин најзад истиче истрајност и неустрашивост хришћана, што је утицало и на њега самог да је постао хришћанин¹. Затим доказује да је хришћанско учење веће и узвишеније него ли Платоново и других старих филозофа. На крају се обраћа царевима и моли их да се ова апологија преда јавности, с тим да је могу сви без разлике читати. Уједно моли да се једном удели правда хришћанима који се неправедно прогоне од државних власти².

Јевсевије тврди да је ова апологија била предата владарима Марку Аврелију Верусу и његовом брату Луцију Верусу.³ На једном месту у 16. глави своје историје Јевсевије јасно говори о замкама које је Кресценс постављао Јустину у Риму и каже да Јустин сам то помиње у својој 2. апологији. Одмах затим у почетку 17. главе говори о истој ствари и каже да Јустин о томе говори у својој пре-

¹ Јуст. II. апол. гл. 12.

² Јуст. II. апол. гл. 13—15.

³ Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 16.

ђашњој *πρότερη* апологији. Према томе изгледа да је Јевсевије ове две Јустинове апологије побркао једну с другом.

Неки критичари су покушали да ту нејасност код Јевсевија објасне тиме што је можда Јевсевије, уместо друге, нехотице поменуо прву апологију¹. Други пак критичари су тврдили обратно, т. ј. да обе Јустинове апологије сачињавају једно дело. Дакле, нису то две апологије него једна². Да бише ову своју тврдњу оправдали, они тврде да је главни разлог, што Јевсевије меша прву Јустинову апологију са другом, тај што он није био сталан да ли је Јустин написао две или једну апологију. Они се позивају и на то што Јустин у својој другој апологији на више места каже да је то раније рекао, т. ј. у својој првој апологији. Према томе ови критичари сматрају да је друга апологија само допуна прве апологије, и по томе она сачињава с првом само једно дело³. Јасно се види да Јевсевије у својим делима помиње другу Јустинову апологију сасвим засебно и независно од прве. То је дало повода критича-

¹ К. Κοιτορόνου φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία ἐν Ἁθῆναις 1851. том 1. стар. 179.

² Boll: Zeitschrift für historische Theologie XII. 2 (1842.) S. 3; Th. Zahn: Theologische Literaturzeitung 1876. col. 443 und Ad. Harnack: Texten und Untersuchungen von Gebhardt und Harnack — Leipzig 1833. I. Band S. 130; Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius — Leipzig 1897. I. B. S. 274.

³ A. Harnack: Die Chronologie der altchristl. Literatur bis Eusebius — Leipzig 1897. I. Band S. 274 und 275.

рима А. Harnack-у и Ehrhard-у да се мало озбиљније позабабе изучавањем ове друге Јустинове апологије. Они су, после дугог посматрања и изучавања, изнели мишљење да то није Јустинова апологија него Атенагорина, која се, како знамо, била изгубила још пре Јевсевијева времена.¹

Свакако нису у праву ни они критичари који тврде да је Јевсевије идентификовао другу Јустинову апологију с првом ни они други који тврде да су обе апологије једно дело. У главном ствара забуну то што Јевсевије у својој историји књ. 4. гл. 16. помиње једно место и каже да се она налази у другој Јустиновој апологији, а одмах затим у почетку 17. гл. исте књиге каже да се то место налази у пређашњој *πρότερη* апологији Јустиновој. Треба сада да се испита шта Јевсевије замишља под пређашњом Јустиновом апологијом. Питање је да ли он ту замишља прву Јустинову апологију, како то поменути критичари мисле. Ми видимо да Јевсевије обично назива прву Јустинову апологију пређашњом апологијом Антонину² или обично апологијом Антонину или чак каже реч Антонину.³ Према томе изгледа да је Јевсевије, помињући у почетку 17. гл. пређашњу апологију, помишљао не на

¹ A. Harnack: Texte und Untersuchungen etc. I, Band S. 175 und 176; Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius — Leipzig 1893. I. Theil S. 104; Ehrhard: Die altchristliche Literatur 1894. S. 86.

² Јевс. ист. цркв. књ. 2 гл. 13.

³ Јевс. ист. цркв. књ. 4 гл. 8.

прву Јустинову апологију него на ону апологију коју је раније поменуо у 16. гл., а то је друга Јустинова апологија. Да је он стварно овде мислио на прву Јустинову апологију, он би без сумње њу означио обичним својим називом, као пређашња апологија Антонину или апологија или реч Антонину. Због свега овога израз пређашња апологија не сме се тумачити онако како су то доказивали они критичари који су сматрали да Јевсевије погрешно или нехотице замењивао другу Јустинову апологију с првом. Нити се може примити мишљење ни оних критичара који тврде да су прва и друга апологија само једно дело Јустиново.

Потребно је да се осврнемо на једно друго место у Јевсевијевој историји, које гласи овако: „Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν μεταβολὴν αὐτοῦ, ὅτι μὴ ἀλόγως, μετὰ κρείσσεως δ' αὐτῷ γεγονέαι δηλῶν, ταῦτα γράφει“ Почетне речи „Ἐν ταυτῷ δὲ“ код Јевсевија објашњава Нарпак значењем „Ἐν αὐτῷ συγγράμῃ“, што значи у првој апологији Јустиновој¹. Овим хоће Нарпак да докаже да је Јевсевије сматрао другу апологију с првом као једно нараздвојно дело. Ипак у речима „Ἐν ταυτῷ“ не мора се подразумевати неко нарочито дело или апологија, јер Јевсевије пре тога нигде не помиње никакво дело нити апологију. Речи Ἐν ταυτῷ могле би се и другчије разумети, т. ј. могле би се односити и на време, а не на апологију, т. ј.

¹ Ad. Harnack: Texten und Untersuchungen etc. I. Band S. 137.

Ἐν αὐτῷ χρόνῳ. У ствари не може се ничим доказати да код Јевсевија постоји нека недоследност. То можда само изгледа. Јасно се види да је Јевсевије сматрао другу Јустинову апологију као засебно дело, јер он о њој говори не само у горе поменутих речима, него опширно говори о смрти трију храшћана, која је извршена, по заповести префекта Урбика,¹ а то се налази само у другој Јустиновој апологији. Нетачно је свакако мишљење оних критичара који хоће речи Јустинове „ὡς προέφημεν“ да схвате тако, као да је овим Јустин сматрао другу апологију као допуну прве.² Ове речи се често налазе у другој апологији, али оне се могу односити само на прву апологију, јер Јустин понавља неке ствари у другој апологији, и да би их боље објаснио, каже: „Као што сам раније казао“, т. ј. у првој апологији. Баш ове речи ни у колико не користе поменутих критичарима, него на против јасно доказују да постоје две Јустинове апологије.

Јустин је написао и свој разговор с Трифоном, кога је посветио неком свом пријатељу Марку Помпију.³ Овај разговор је написан у 142 главе. То је резултат дводневног разговора што га је водио Јустин с ученим Јеврејиним Трифоном у Ефезу, у присуству неких

¹ Јевс. ист. цркв. књ. 4 гл. 17.

² Ad. Harnack: Texten und Untersuchungen etc. I. Band S. 93., 94. und 145.

³ Јуст. Разг. с Триф. гл. 8.

тамошњих Јевреја. Написан је укратко, и могао би се поделити у три дела, јер је Трифон у разговору учинио Јустину три главне примедбе. Што се тиче времена, када је овај разговор написан, можемо утврдити да га је написао Јустин после прве апологије. То се може доказати тиме што Јустин на једном месту у овом разговору каже да је у писму, упућеном цару, напоменуо како су његови земљаци Самарјани били у заблуди што су веровали у Симона Мага и што су га обожавали.¹ Збиља знамо да Јустин у својој првој апологији гл. 26. говори о веровању Самарјана у Симона Мага. Пошто се сматра као стално да је прва апологија написана средином 2. века, то је онда разговор с Трифоном морао бити написан свакако доцније.

Из овог разговора се види да је Трифон био Јеврејин и да је уживао велики углед међу својим једноверницима због своје велике учености. Он је, за време другог јеврејског рата, кога је предводио Варкохба (132—135), побегао из Палестине у Коринт, где је живео неко време. Доцније је дошао у Ефез, и ту се нашао с Јустином. Када је Трифон први пут угледао Јустина и на њему филозофски огртач, пришао му је љубазно и упознао се с њим. Жеља му је била да сазна какво мишљење има Јустин о Богу и какву врсту филозофије он учи.² Пошто су се тако упознали,

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 120.

² Јуст. Разг. с Триф. гл. 1.

онда је одмах отпочео дуг и занимљив разговор између њих. Јустин је одмах, на дуго и широко, описао Трифону цео свој живот. Прво му је приповедао како је посећивао разне филозофске школе и изучавао разне системе истих само да сазна истину о Богу. Дуго је радио и изучавао све тадашње науке, али до истине о Богу није могао доћи путем филозофије. Када му је све то исприповедио, најзад му описа и онај сусретај са старцем на обали морској. Затим му рече како га је старац саветовао и упутио на то да чита пророчке књиге. Даље каже да је он одмах прихватио старчев савет и да се радо одао изучавању прво пророчких, па затим хришћанских књига. Пошто је у тим књигама нашао жељну истину о Богу, онда је он примио крштење и постао хришћанин.¹

После свега овог приповедања, Јустин саветује Трифону да пређе у хришћанство, ако жели да се спасе и да буде блажен. Трифон, напротив, саветује Јустину да се обреже, да празнује суботу и остале празнике, прописане Мојсијевим законом, и да се уопште строго придржава свих прописа Мојсијевог закона. Он жучно прекореваша Јустина што обожаваша човека, разапетог на крсту. Јустин му на то све одговара опширно. Прво му објашњава значај Мојсијевог закона, па затим доказује да то није потпуни закон, зато што је имао привремени карактер и што је био огра-

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 2—8.

ничен само на Јевреје. После тога му каже да наши прародитељи нису имали закон. Сви праведници старог завета постигли су спасење само преко Христа. Када је Христос дошао на земљу, он је собом донео свој вечни закон који важи за све људе и сва времена. Тиме је он укинуо потпуно јеврејски закон. Тај вечни закон држе и чувају хришћани. У Христу је само спас, јер је он од закона означени и Јеврејима обећани месија. Затим му доказује да су хришћани збиља духовни и божји народ. Они добро и паметно раде што верују у Исуса Христа, јер су старозаветни пророци претсказали Христов долазак. Они су га назвали Богом и господарем свих сила. Пророци су претсказали његово рођење, страдање на крсту и његову смрт.¹

У другом делу овог разговора износи се друга примедба коју чини Трифон Јустину, а то је: „Зашто хришћани држе за свог спаситеља и обожавају човека разапетог на крсту, када је сâм Бог казао да постоји само један Бог?“ Још уз то додаје: „Проклет био онај који виси о дрву.“ Јустин на то наводи разна места из књига старозаветних, из којих се јасно види да је Христос истински Бог и да га је као таква огласио сâм Бог, јер га је назвао својим сином. Он је рођен пре јутарње звезде, створитељ је свега и вечити је првосвештеник. Сами Бог му је казао: „Хајде да створимо човека!“ Јасно је доказано да су пророци тачно претсказали његово оваплоћење, страдање и воскресјење. У њему су се сва

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 8—47.

пророчанства испунила. Од његовог крста долази људима спас. Христос је примио на себе проклетство свих људи, па је због тога и био разапет на крсту, умро и воскресео.¹

После овога Трифон поставља Јустину ово питање: „Зашто се хришћани друже с незнабошцима, када Бог строго наређује да живе одвојено од њих? Јустин му на то одговара и доказује како је хришћанска вера општа за све љаде. Христос је спаситељ целог света и хришћанска вера припада целом свету без разлике. Хришћани, као духовни потомци Аврамови, примили су у себи све благослове. Они имају праву жртву која се приноси на свим местима. Све што је потребно Христос је оставио својој цркви, која је у ствари прави Нојев ковчег. Без вере у Христа нема спаса ни Јеврејима, јер сваки онај који не познаје Христа, није у стању познати нити вољу нити мисао божју, а ко не верује у њега, не верује ни у пророштва, која су о њему претсказивала људима.

Овај разговор је учинио дубок утисак на Трифона и све његове присталице, који су били присутни. Јустин се, при завршетку свог говора, моли Богу да Трифон и његови пријатељи постану хришћани². У овом разговору Јустин је збиља дивно и сликовито оцртао месијанску улогу Христову и божански карактер Христове вере. Ово је дело од ве-

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 48—108.

² Јуст. Разг. с Триф. гл. 109—142.

лике вредности, и важније је од свих осталих апологија, писаних против Јевреја.

У новије доба покретано је питање ко је био Трифон, с којим је Јустин водио разговор у Ефезу. Било је критичара и научника новијега доба који су доказивали да је то чувени равин из Палестине, који се често помиње у Мишни (Талмуду)¹. Повод оваквој тврдњи био је тај што Јевсевије у својој историји каже за овога Трифона да је био најугледнија личност међу тадашњим Јеврејима². Према томе изгледа да је Јустин изабрао најглавнијега и најодабранијега међу Јеврејима да с њим поведе разговор о вери. Нигде се у овоме разговору не означава место, где су се састали Јустин и Трифон, али код Јевсевија налазимо да је то место било Ефез³.

Има неколико дела која се приписују Јустину, али се у њихову автентичност сумња. Таква су дела: 1. Реч Јелинима (*Λόγος πρὸς Ἑλλήνας*) се састоји из 5 глава, а нађено је ово дело у „Codex Argenteratensis“, који је изгорео 1870. год., за време француско-прускога рата, када је спаљена чувена библиотека у Страсбургу. Ова је књига издата као дело Јустиново, јер у самоме рукопису стоји напи-

¹ Schürer: Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi 3. Auflage II. 377.; A. Harnack: Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius I. Band S. 281 — Leipzig 1897.; Otto Bardenhewer: Geschichte der altchristlichen Literatur I. Band S. 212 — Freiburg im Breisgau 1902.

² Јевс. ист. црк. књ. 4 гл. 18.

³ Јевс. ист. црк. књ. 4 гл. 8.

сано „τοῦ αὐτοῦ (Ἰουστίνου) πρὸς Ἑλλήνας“¹. Ово је дело написано лепим језиком и елегантним стилем. У почетку писац приповеда како је постао хришћанин. Он каже да су га незнабожачки богови натерали на то да прими хришћанску веру. За њих каже да су порочни и неморални у сваком погледу. Незнабожачки култ се састоји из покварености, разузданости и неморала, како се то најбоље види код Омира и Хезијода. Хришћанска вера, напротив, је узвишена и чиста у сваком погледу. Она предњачи незнабоштву у свему, стога писац позива Јелине да пређу у хришћанску веру и да се одрекну незнабоштва. Незнабошци треба да се крсте, па ће одмах после крштења осетити на себи и искусити сву чудотворну силу хришћанске вере, која не тражи неку снагу или лепоту тела него само чисту душу.

Реч Јелинима помињу од црквених писаца само Јевсевије и Фотије, али нигде јасно не означају да је ово дело Јустиново. Других пак спољних знакова немамо, помоћу којих би се уверили да збиља ово дело припада Јустину. То је дало повода многим критичарима да су посумњали у автентичност овог дела као Јустинова. Многи су критичари проучавали ово дело, па су његов стил и мисли

¹ Otto: Corpus Apologetarum Christianorum saeculi secundi Prolegomena pag. XIV. tom 3. — Jena 1849.; A. Harnack: Texte und Untersuchungen etc. Leipzig 1883. I. Band 1. und 2. Heft S. 79 und 80; Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius — Leipzig 1883. I. Theil S. 107.

упоређивали са стилем и мислима автентичних дела Јустинових, па су дошли до убеђења да ово дело нема никакове сличности ни по стилу, ни по језику, ни по мислима са автентичним делима Јустиновим, те због тога тврде да „Реч Јелинима“ није ни у ком случају дело Јустиново¹.

Да ово дело није Јустиново, најбоље се доказује тиме што је енглески научник Cureton пронашао неки сирски превод књиге „Реч Јелинима“. Он је овај превод издао на сирски језик, па га је са сирског превео и на енглески језик. Овде се јасно каже да је писац овог дела неки сенатор Амвросије, а не Јустин. Cureton мисли да је писац Амвросије савременик и пријатељ Оригенов².

Јевсевије у својој историји помиње неког мученика Аполонија, који је јавно пред римским сенатом одржао један значајан и документован говор у одбрану хришћанства, због чега је био осуђен на смрт. Ова Аполонијева апологија и његово мучеништво налазе се код Јевсевија у збирци старих мучеништва³. То је дало повода двојци научника Nolte-у и

¹ August Neander: Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche 2. Band 4. Auflage — Gotha 1864. S. 427; Joseph Nirschl: Lehrbuch der Patrologie und Patristik — Mainz 1881. I. Band S. 148.; G. Krüger: Geschichte der altchristlichen Literatur im den ersten drei Jahrhunderten — Freiburg im Breisgau 1898. S. 70; Otto Bardenhewer: Geschichte der altkirchlichen Literatur I. Band S. 215 — Freiburg im Breisgau 1902.

² W. Cureton: Spicilegium Syriacum — London 1855. p. 38—42, p. 61—69.

³ Јевс. ист. црк. књ. 5 гл. 21.

Dräseke-у¹ да су изнели мишљење да апологија сенатора Аполонија није ништа друго него „Реч Јелинима“ и да означени Амвросије у сирском преводу није нико други него Аполоније. Јевсевије нигде не тврди у својој историји да је Аполоније био сенатор, дочим Јероним каже да је био члан сената и да је написао знамениту књигу (insigne volumen) за хришћанску веру². Ово мишљење поменутих научника изгубило је сваку важност, када је Conybeare пронашао апологију и мученичка акта Аполонијева у јерменском мартирологијуму у Млецима 1874. год. Овај мартирологијум су издали Мехитаристи. Све ово је издао у Лондону Conybeare под насловом: Apolonius Apology and Acts and other monuments of early christlanity. Затим је превео ово са јерменског у часопису „The Guardian“ 21. јуна 1893. год.

2. Опомена Јелинима (Λόγος παρανετηκός προς Έλληνας) је написана у 38 глава. У разним кодексима париске библиотеке ово дело се свуда обележава као Јустиново³. У овој књизи говори писац о томе како су најстарији јелински песници, као Омир и Хезијод, певали о љубави и разним страстима богова, а никако о некој побожности⁴. Затим истиче нарочито то

¹ Nolte: Theologische Quartalschrift 1862. S. 318; Dräseke: Jahrbücher für Protestantische Theologie 1855.

² Hieron: De viris illustribus cap. 42.

³ Otto: Corpus Apogetarum Christianorum saeculi secundi — Jena 1849. tom III. — Prolegomena p. 9—15; A. Harnack: Texten und Untersuchungen etc. I. Band 1. und 2. Heft S. 24. und 80.

⁴ Опом. Јелин. гл. 1. и 2.

да су јелински филозофи, као Талес, Анаксимандар, Анаксимен, Ираклит, Анаксагора и други учили још смешније о боговима него ли песници¹. Даље каже како се чак ни Платон и Аристотело не слажу у учењима својим о Богу². Ако су пак Орфеј, Омир, Солон, Питагора, Платон и још неки други учили нешто добро о Богу, то је због тога што су они познавали књиге Мојсијеве, које су изучавали у Египту³. Мојсије заједно са свим старозаветним пророцима је старији од свих јелинских филозофа. Сви пророци без разлике уче једно исто о Богу, о створењу света и човека, о бесмртности душе и о будућем страшном суду⁴. На крају вели писац да су једино били у стању учити правилно о Богу пророци, који су били надахнути од Бога⁵.

Ова је књига написана врло лепим језиком и елегантним стилем. Начин писања и мисли које су изложене у овом делу битно се разликују од начина писања и мисли, изложених у автентичним делима Јустиновим, стога неки критичари оправдано тврде да „Опомена Јелинима“ није Јустиново дело⁶.

¹ Опом. Јелин. гл. 3. и 4.

² Опомена Јелин. гл. 5—8.

³ Опом. Јелин. гл. 8, 22., 24., 23., 31.—34.

⁴ Опом. Јелин. гл. 8. и 35.

⁵ Опом. Јелин. гл. 38.

⁶ August Neander: Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche 2. Band 4. Auflage — Gotha 1864. S. 428; Joseph Nirschl: Lehrbuch der Patrologie und Patristik — Mainz 1881. I. Band S. 148; Otto Bardenhewer: Geschichte der altchristlichen Literatur I. Band S. 215 — Freiburg im Breisgau 1902; Johannes Alzgor: Grundriss der Patrologie — Freiburg im Breisgau 1888. S. 80.; A. Harnack: Texte und Untersuchungen etc. I. Band 1. und 2. Heft S. 191.

3. О божјој монархији (Περὶ Θεοῦ μοναρχίας) је дело написано у шест глава. Ова се књига дуго времена сматрала као Јустиново дело, јер носи исти наслов као неко друго дело Јустиново, које помиње Јевсевије у својој историји¹. У овом делу писац доказује да су највећи и најистакнутији песници, писци и филозофи јелински, као Орфеј, Питагора, Есхило, Софокле, Еврипид и други учили да постоји само један Бог који господари свим светом и награђује добро, а зло казни. Писац саветује незнабошце да и они следе поменутих писцима, песницима и филозофима, па да исповедају веру и једног јединог Бога. Да би ово све доказао, он цитира и наводи поједина дела разних писаца, песника и филозофа јелинских, а нигде не цитира нити се позива на Св. Писмо. Дочим за оригинално дело Јустиново, које носи исти назив „О божјој монархији“, каже Јевсевије да оно црпе своју садржину не само из Св. Писма него и из дела многих јелинских писаца. Пошто се у овом делу нигде писац не служи Св. Писмом, то онда, према извештају Јевсевијевом, не може ни у ком случају бити дело Јустиново него неког другог писца.

4. О воскресењу (Περὶ ἀναστάσεως) је у главном један фрагмент, који се састоји из 10 глава. Ово је дело, како изгледа, било познато писцима 4. века, јер се њиме служио Методије при изради свога дела истог на-

¹ Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 18.

слова¹. Прокопије из Газе, који је живео око 500. год., каже да је Јустин написао књигу која носи наслов: „О васкресењу“². Затим у кодексу кога је даровао кардинал Rupescaldus библиотеци језуитског колегијума у Паризу сачувао се један одломак књиге „О васкресењу“ која се приписује Јустину. Из овог кодекса је узео тај фрагмент Lequien и издао га је заједно са делима Јована Дамаскина³. Доцније је овај исти фрагмент, којег је подељенога на 10 глава издао Otto⁴.

У овом делу писац енергично побија све оне који тврде да је васкрсење немогуће. Он доказује да ће настати васкрсење свих умрлих, а као доказ за то, наводи то што је сам Господ васкресао и што је чинио разна чудеса, којима је омогућио људима веровање у васкрсење. Да ли је овај фрагмент заиста део автентичног дела Јустиновог или не, критичка наука није нам још доказала. И ако су се неки критичари озбиљно бавили овим питањем, ипак нису успели да га реше⁵.

Има неколико дела која се лажно приписују Јустину, а то су: 1. Посланица Цини и Серину (Ἐπιστολὴ Ζηνῆ καὶ Σερήνω) Ова се посла-

¹ Φωτίου βιβλιοθήκη κώδιξ. 234.

² Angelo Mai: *Classici Auctores e Vaticanis codicibus editi* — Romae 1828. — 1838. — Procopius Gazeus tom VI. p. 204.

³ Lequien: *Opera Johannis Damascensis* tom II. p. 756. — Paris 1712.

⁴ Otto: *Corpus Apologetarum Christianorum saeculi secundi* — Jena 1849. tom. III. Prolegomena p. 208.

⁵ A. Harnak; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius* — Leipzig 1893. S. 110; G. Krüger: *Geschichte der altchristlichen Literatur* 1898. S. 69.

ница сачувала у неким кодексима и рукописима, где је означена као дело Јустиново¹. Стари црквени писци нигде не помињу ову посланицу. У њој се у главном говори о томе како треба хришћанин да живи и да се влада у овом мучном земаљском животу. Највише се овде препоруча строги аскетски живот. Пошто се у овој посланици препоруча аскетски живот, то онда многи критичари верују да је ова књига написана много доцније, него што је живео и деловао Јустин.² Adolf Harnack каже да нико не може јасно доказати да ли је ова посланица написана пре или после Константина Великога³.

2. Излагање православног исповедања вере т. ј. о Св. Тројици (Ἐκθεσις περὶ τῆς ὀρθοδόξου ὁμολογίας ἥτοι περὶ Τριάδος) је дело које се налази у многим кодексима и рукописима под именом Јустиновим. Поред оваквог наслова, има још и овај: Ἐκθεσις πίστεως περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας ἥτοι περὶ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος ἢ ἔκθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως (Излагање правог исповедања вере т. ј. о светој и јединосушној Тројици или излагање праве вере).⁴

У овој књизи се излаже православно учење

¹ A. Harnack: *Texte und Untersuchungen etc.* I. Band, Heft 1. und 2. S. 24 und 192; G. Krüger: *Geschichte der altchristlichen Literatur in den ersten drei Jahrhunderten* — Freiburg im Breisgau 1898. S. 71.

² Otto: *Corpus Apologetarum Christianorum saeculi secundi* — Jena 1849. tom IV. — Prolegomena p. 58.

³ A. Harnack: *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius* — Leipzig 1893. I. Theil S. 113.

⁴ Otto: *Corpus Apologetarum Christianorum saeculi secundi* — Jena 1849. tom IV. Prolegomena pag. 9—16.

о Св. Тројици, а у исто време писац напада јеретичко учење Несторијево и Јевтихијево. Пошто се овде говори о јереси Несторијевој и Јевтихијевој, то онда није ово дело могао написати Јустин, који је много раније живео. Ово је дело написао, по свој прилици, неки други писац око половине 5. века. Да је ова претпоставка тачна, најбоље се види из тога што ово дело не помиње нико од старијих црквених писаца. Оно се помиње тек у доцније време, и то га помињу неки византијски писци. Тако ово дело помиње и цитира Леонтије из Византа, писац који ја живео у 6. веку и који каже да је ово Јустиново дело¹. Ово дело цитирају и употребљују презвитер Атанасије и Јевтимије Зигавин, па чак су се њим служили и сирски хришћани.²

3. Обарање неког учења Аристотелова ('Ανατροπή δογμάτων τινων 'Αριστοτελικῶν) Ово се дело налази у два кодекса под именом Јустиновим. Оно је упућено неком презвитеру Павлу. У њему писац опровргава и обара учење Аристотелово, у колико се оно односи на природне науке у главном.³ Од старијих црквених писаца нико не помиње ово дело. Тек у доцније доба га помиње Фотије.⁴ По мишљењу

¹ Διοντίου λόγος Γ. κατὰ Νεστοριανῶν κεφ. 10 — Migne gr. ser. tom 86 col. 1641.

² Ad. Harnack: Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius — Leipzig 1893. S. 109. und 110; Mössinger: Monumenta Syriaca 1878. tom 2. p. 9.

³ Otto: Corpus Apologetarum Christianorum seculi secundi — Jena 1849. tom 4 et 88. — Prolegomena pag. 16—18.

⁴ Φωτίου βιβλιοθήκη κώδιξ. 125.

неких критичара, ово је дело настало тек у шестом веку, те ни у ком случају не може бити Јустиново дело.¹

4. Одговори православнима о неким нужним питањима ('Αποκρίσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τινων ἀναγκαίων ζητημάτων) је дело, које се састоји из 146 питања и одговора. У овом делу се решавају најважнија питања из области црквеног учења. Постављају се разна питања, на која писац јасно и тачно одговара и решава их једно по једно. Ово је дело издао Otto у својој збирци „Corpus Apologetarum Christianorum“ у тому 5. стр. 2—236. Ако се критички проучи ово дело, долази се до уверења да ово дело није Јустиново, и ако је постојало веровање раније за то. Мислило се да је ово Јустиново дело, због тога што Фотије помиње неко дело Јустиново, слично овоме по наслову и садржини.² У осталом, тачно се не зна да ли је Фотије имао у виду ово дело или неко друго њему слично, које можда припада Јустину. Да ово дело није Јустиново, најбоље се види из тога што се у њему помињу личности које су после Јустина живеле, као н. пр. Иринеј ('Απόκρισις 115) Ориген ('Απόκρισις 82) и Манихејци ('Ερώτησις 127) Поред тога се помиње и израз ὁμοούσιος, који је настао, како знамо, тек на 1. васељенском сабору ('Ερώτησις 123) По свим поменутиим знацима, јасно се

¹ G. Krüger: Geschichte der altchristlichen Literatur in den ersten drei Jahrhunderten — Freiburg im Breisgau 1898. S. 71.

² Φωτίου βιβλιοθήκη κώδιξ. 125.

види да је ово дело настало тек после првог васељенског сабора у Никеји 325. год.

5. Питања хришћана Јелинима и Јелина хришћанима (*Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐρωτήσεις Ἑλληνικαὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς*) је дело које се дуго времена приписивало Јустину. И њега је издао Otto у својој збирци „Corpus Apologetarum Christianorum“ у тому V. страни 237—358. У овом делу се води полемика између хришћана и иезнабожаца. Постављају се разна питања верске садржине од стране једних и других, и сваки од њих брани своје верско учење. Овде се помиње и манихејско учење. Ми знамо да се манихејска јерес јавила после смрти Јустинове, те према томе јасно је да ово дело није могао написати Јустин него неки други писац доцнијега доба.

6. О души (*περὶ ψυχῆς*) је дело, које су пронашли у Тесалији као рукопис професори атинског универзитета Никифор Калогерас и Спиридон Финтиклис. Чим је пронађено, одмах се веровало да је ово Јустиново дело. За ову се књигу нарочито заинтересовао Adolf Harnack, који је тражио обавештење о њој од Јована Санкелијона, чувара рукописа грчке народне библиотеке. Овај му је затим упутио писмо, уверавајући га да је ово заиста дело Јустиново. То исто је тврдио и Георгиадес у цариградском часопису „Ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια“ том 1. од маја до октобра 1885. стр. 112. Санкелион није дуго остао при свом ранијем мишљењу, већ је дошао до уверења да ово није

дело Јустиново, стога је упутио Harnack-у друго писмо, у коме га је уверавао сасвим другачије него ли раније, наиме да поменуто дело о души није Јустиново него неког византијског писца, који је написао извод из Аристотелових дела која говоре о души. У исто време му је послао и неколико огледа поменутог рукописа. Harnack је те огледе показао Н. Diels-у, професору филозофског факултета у Берлину, који их је упоредио са неким рукописом берлинске библиотеке. У том рукопису берлинском се налазила нека расправа о души, али није била цела написана на грчком језику, него само делимично, због тога је Diels ову расправу о души упоредио са неком расправом истог наслова, која се налазила у латинском преводу. Овај латински превод садржи у себи извод из филозофије Аристотелове. Овај је извод написао учени византијски историјограф Пахимерис, који је живео у 13. веку.¹ Поменути латински превод носи наслов: *Georgii Pachymerii Hieromnemonis in universam fere Aristotelis philosophiam epitome — — — e Graeco in Latinum sermonem — — — conversa a D. Philippo „Vecchio“ Basiliae 1560.* Пошто је Н. Diels брижљиво сравнио поменуте огледе с латинским преводом, он је на седници берлинске академије наука од 12. фебруара 1891. год. изјавио да поменута расправа о души није дело Јустиново него Пахи-

¹ K. Krumbacher: Geschichte der Byzantinischen Literatur 2. Auflage — München 1897. S. 290.

мерисово.¹ Са мишљењем Diels-овим се потпуно сложио и Harnack.²

Имамо и неколико изгубљених дела Јустинових, за које тврде стари црквени писци да су стварно автентична дела Јустинова, а то су: 1. Састав против свих јереси (Σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων) је књига коју сâм Јустин помиње у својој првој апологији гл. 28. Тако исто је помињу Јевсевије, Јеронин и Фотије.³

2. Дело против јеретика Маркијона (Σύγραμμα κατὰ τοῦ αἰρετικοῦ Μαρκίωνος) помиње у својим делима Иринеј и Јевсевије.⁴

3. Певач (ὁ ψάλτης) је дело које Јевсевије у својој историји приписује Јустину.⁵

4. Дело о души (Τὸ περὶ ψυχῆς) помиње такођер Јевсевије као дело Јустиново.⁶

5. Коментар за апокалипсис (Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν) је дело о коме говори Јероним и приписује га Јустину.⁷

Јустин свакако спада у ред оснивача хришћанске догматике. Он је дао праву систему хришћанског учења. Његова је велика заслуга у томе што је хришћанско учење до-

¹ Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaft im Berlin 1891, — 12. Februar.

² A. Harnack: Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebio I. Theil — Leipzig 1893. S. 110.

³ Јевс. ист. црк. књ. 4 гл. 11; Hieron. De viris illustribus cap. 23; Φωτίου βιβλιοθήκη κώδιξ. 125.

⁴ Irineus: Adversus haereses lib. 4 cap. 6 § 2 et lib. 5 cap. 26 § 2; Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 11. и 18.

⁵ Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 18.

⁶ Јевс. ист. црк. књ. 4. гл. 18.

⁷ Hieron. De viris illustribus cap. 9.

вео у везу са истинским учењем Платона, стојичких филозофа, јелинских песника и књижевника, који носаху у себи неку клицу божанског логоса, од кога су били надахнути¹. Јустин признаје да су незнабожачки филозофи учили само делимично истину, а никако у целости, дочим пророчке књиге садрже у себи све истине, зато што су пророци све говорили помоћу Св. Духа². То исто вреди и за хришћанске књиге. Св. Писмо је божанска реч, која је нужна не само хришћанима него и филозофима незнабожачким³. У стара времена живљаху људи много пре филозофа, а ти људи беху свети и праведни, вољени од Бога, и они прорицаху будућност, зато се и зваху пророчима. У пророчким књигама може читаоц наћи много корисних ствари за знање, а то су почетак, циљ и свршетак свега, и то је баш оно што мора знати један филозоф. Да би човек могао разумети тачно садржину пророчких књига, потребно му је божје надахнуће, стога и каже часни старац Јустину: „Али ти пре свега моли се Богу да ти се отворе врата светлости, јер нико није у стању схватити и разумети све ствари, коме Бог и његов помазаник не да моћ разумевања⁴.“

Јустин учи о Богу да је он једини и да је нерођен⁵, да је неисказан⁶ и створитељ

¹ Јуст. II. апол. гл. 13.

² Јуст. I. апол. гл. 31. и 61; Разг. с Триф. гл. 7.

³ Јуст. I. апол. гл. 33. и 36.

⁴ Јуст. Разг. с Триф. гл. 7.

⁵ Јуст. Разг. с Триф. гл. 5; II. апол. гл. 6.

⁶ Јуст. I. апол. гл. 61.

света¹. Он разликује neroђеног оца од рођеног сина, који се родио пре свих векова и створења, и пророчкога духа, зато он и каже на једном месту: „Да ми нисмо безбожници, то ће сваки паметан човек увидети, јер ми обожавамо оца ове васељене. Доказаћемо да ми Исуса Христа, сина истинског Бога, кога признајемо, стављамо на друго место, а пророчког духа на треће, и тако их правилно и разумно обожавамо².“ Обично назива друго лице божанства т. ј. сина божјега Логос. За њега каже да је од Бога рођен пре свих створења као разумна сила, коју обично Св. Дух назива величанством божјим. Логос је постао од оца исто онако, као што постаје ватра од ватре, која не бива мања од оне ватре од које се упалила. Она светли истом јачином као и она ватра од које се упалила³. Помоћу Логоса су створена сва створења, те према томе он је Бог⁴. Бог отац је својом божанском силом у роду људском засејао семе Логоса, пре него што је његов син постао човек⁵. То је семе рођене силе разума⁶. Ово семе Логоса налази Јустин код многих Јевреја, као код Аврама, Ананија, Азарија, Мисаила, Илије и других, а тако исто и код незнабожачких филозофа, као Сократа, Ира-

¹ Јуст. I. апол. гл. 13; II. апол. гл. 6; Разг. с Триф. гл. 55. и 56.

² Јуст. I. апол. гл. 6. и 13; Разг. с Триф. гл. 61.

³ Јуст. Разг. с Триф. гл. 61.

⁴ Јуст. I. апол. гл. 21., 22. и 23; II. апол. гл. 6. и Разг. с Триф. гл. 48., 61. и 28.

⁵ Јуст. I. апол. гл. 46; II. апол. гл. 8.

⁶ Јуст. Разг. с Триф. гл. 61.

клита и Стојика, незнабожачких песника, књижевника и законодаваца. Сви поменути Јевреји и незнабошци не само што су имали у себи божанско семе Логоса, него су са истим Логосом живели у заједници, и због тога се могу с правом назвати хришћанима¹. Многи незнабожачки филозофи, песници и књижевници су примили у себи и семе истине од пророка, и то највише од Мојсија, који је старији од свих јелинских писаца. Они су били у стању да од тог семена истине развију своје учење о бесмртности душе, о казни после смрти, о небеском учењу и томе сличном².

Логос се родио и постао човек, по вољи свога оца, због људи који верују и због тога да уништи демоне и да нас спасе³. Он је деловао и пре свог оваплоћења, као „*λόγος σπερματικός*“ учећи људе познавању Бога и упућујући их на добро. Када је пак постао човек, учио је људе истини. Његово учење је веће и узвишеније од сваког човечанског учење⁴. Исус Христос је нов законодавац, јер је он установио више духовно и потпуније законодавство, укинувши Мојсијево законодавство⁵. Он је не само учио људе, него је чинио и чудеса, подизао је из мртвих умрле. Најзад је био разапет, умро је на крсту, васкрснуо је и вазнео се на небо⁶. После васкресења и вознесења

¹ Јуст. I. апол. гл. 46; II. апол. гл. 10. и 13.

² Јуст. I. апол. гл. 44.

³ Јуст. II. апол. гл. 6 и 13.

⁴ Јуст. I. апол. гл. 23.

⁵ Јуст. Разг. с Триф. гл. 11. и 18.

⁶ Јуст. I. апол. гл. 21. 22. и 23.

на небо, он ће поново доћи на земљу, где ће владати хиљаду година, а после тога настаће опште васкресење свих људи и биће општи суд. Сваки ће на том суду бити награђен или кажњен, по заслуги својих дела¹.

Јустин јасно каже за Св. Духа да је посебна ипостас и разликује га увек од Оца и Сина. Он свуда помиње три лица Св. Тројице, те, наравно, тиме сматра и Св. Духа као засебно лице у тројству. Поред тога наглашава и то да су пророци били надахнути од Св. Духа, када су говорили.²

За човека каже да је разумно биће које се састоји из душе и тела.³ Он се разликује од биљака и бесловесних животиња, зато што има слободну вољу.⁴ Због човека је и свет створен. Бог је, по својој доброту, створио због људи цео свет из безличне материје. Ако се људи својим делима покажу достојни божјег старања, Бог ће их наградити тиме да ће владати над светом и неће осећати бол.⁵ Због хришћана Бог одржава овај свет. Човек је и створен за то да буде слободно биће.

Исус Христос је примио човечанску природу и био је разапет на крсту не због тога што је то њему требало, него је то требало роду људском. Адам је био преварен и заведен од змије, пао је у грех и због тога је био

¹ Јуст. I. апол. гл. 44. и 42; Разг. с Триф. гл. 31, и гл. 80-81.

² Јуст. I. апол. гл. 13. и 61; Разг. с Триф. гл. 7. и 55.

³ Јуст. О васкресењу гл. 8.

⁴ Јуст. I. апол. гл. 43.

⁵ Јуст. I. апол. гл. 10.

осуђен на смрт. Тиме пак што је пао у грех, постао је и рђав.¹ Тако су људи постали грешни и због прародитељског греха и због својих личних грехова.

Јустин доказује да је неопходно потребна божанска благодат за разумевање св. Писма. У духовном обрезану, т. ј. крштењу, излива Христос своју благодат у срцима верних. Срца хришћана су потпуно чиста од сваког зла. Хришћани радо захтевају смрт и страдају због оне величанствене стене, која се зове Христос. Она улива животворну воду у срцима оних који преко њега воле оца васионе и она напаја оне који коће да се напију воде животне.

Сви они који желе да се крсте и тиме да постану хришћани, треба да буду поучени у вери, да буду убеђени у истинитост хришћанске вере и да обећају да ће живети онако како то прописују правила хришћанске вере. После свега тога могу се они крстити у име Оца и Сина и Св. Духа. Крштењем добивају људи опроштење грехова, зато је потребно да хришћани после крштења живе безгрешно². Онај који се крсти поново се рађа. Јустин назива крстионицу обично просвећење (*φωτισμός*), јер стварно они који се крсте постају духовно просвећени (*φωτισμένοι*) и опрани у име Исуса Христа, који је био разапет под Понтијем Пилатом и у име Св.

¹ Јуст. Разг. с Триф. гл. 88.

² Јуст. I. апол. гл. 61.; Разг. с Триф. гл. 44.

Духа, који је преко пророка претсказао све што се односи на Исуса Христа.¹

За св. литургију каже Јустин да је хришћани врше у недељу, т. ј. онога дана када је Христос воскресео из мртвих². На литургији се читају апостолске посланице или пророчке књиге. Свештеник својом беседом опомиње и упућује народ на све што је добро. Затим се врши тајна причести, када се хлеб и вино претварају, посредништвом Св. Духа, у право тело и крв Христову. Тим хлебом и вином причешћују се сви верни, који су присутни за време богослужења, а онима који се не налазе ту шаљу и деле свету причест ђакони, нарочито онима који болесни леже код својих кућа³. За причешће каже Јустин ово: „Ово се јело код нас зове евхаристија. Нико не сме узети учешћа у овом јелу него само онај који верује у истинитост нашег учења и онај који опраштањем грехова и поновним рађањем, опран у нарочито за то одређеној купели, живи онако како је то Христос људима прописао. Ми причешће у себи не примамо као обичан хлеб и обично пиће. Даље каже да јело освећено, помоћу молитве и нарочитих речи, даје, путем претварања (*κατὰ μεταβολήν*) храну нашем телу и нашој крви. Тако тело и крв у нама постају Исус Христос. Апостоли су казали да је Христос узео хлеб,

¹ Bornemann: Das Taufsymbol Justins des Martyrers-Zeitschrift für Kirchengeschichte von Brieger — Gotha 1879.

² Јуст. I. апол. гл. 67.

³ Јуст. I. апол. гл. 65, 66, 67.

захвалио и рекао: „Чините ово у моју успомену. То је моје тело“. Када је пак исто тако узео чашу и захвалио, рекао је: То је моја крв и свима њима то доставите.“

Јустин каже да се недељом састају сви хришћани из градова и оближњих села на једном заједничком месту, где се моле Богу и врше свештене обреде, Они празнују недељу због тога што је то први дан када је Бог створио свет и када је Истус Христос, наш искупитељ, устао из мртвих.

Да би доказао Јустин колику моћ дејства има Хришћанство, каже: „Пошто ми сада само верујемо у Логос, ми се одричемо незнабожачких богова и демона. Ми припадамо једино нествореном Богу, и то посредством његова сина. Некада смо уживали у блуду и насладама животним, а сада волимо чистоту и невиност. Раније смо веровали у враџбине, а сада смо се посветили добром и нествореном Богу. Некада смо тежили за богаством и великом имовином, а данас радимо само за опште добро, те делимо оно што имамо са онима који су у оскудици. Ми смо један другог убијали, мрзели смо се међусобно и нисмо могли имати ничега заједничкога са онима који нису нашега рода, а сада, откако се јавила хришћанска вера, ми живимо и једемо заједнички с њима. У исто време се молимо Богу за своје непријатеље и тежимо да задобијемо за себе оне који нас неправедно мрзе. Ми саветујемо и упућујемо те исте да живе

онако како то прописује величанствена наука Христова. Тек онда, када се њихова срца испуне добром надом, могу учествовати у истим добрима које Бог и господар свега нама даје¹.“ На једном месту каже да многи људи, који су навршили 60 и 70 година, а који су још од детињства били васпитани у хришћанској вери, остали су неокаљани и невини целог свог живота.

Затим каже: „Познато је и то да нема никога у целом свету ко би био у стању да нас хришћане заплаши и духовно зароби. И ако смо били убијани мачем, разацињани на крсту, бацани пред дивље звери, у окове и у ватру, изложени свим мучењима и опасностима животним, ипак смо остали чврсти у својој вери. Чак су и многи други због самог имена Исуса Христа постали богобојажљиви. Као што лоза, када јој се одсеку плодноне гране, расте и поново истера друге цветне и плодноне изданке, тако исто бива и код нас, јер засађена лоза од Бога и Христа спаситеља јесте његов народ, т. ј. његова црква².

Јустин говори и о другом доласку Христовом на земљу и каже да ће најпре Христос воскреснути све побожне људе старог завета и светитеље новог завета, па ће са још преосталим људима у животу, сакупљеним заједно, основати царство од хиљаду година у Јерусалиму. Кад протекну ових хиљаду година, нас-

¹ Јуст. I. апол. гл. 14.

² Јуст. Разг. с Триф. гл. 110.

таће друго васкресење, и то свих људи, којима ће Христос судити. Одмах затим настаје крај свету. Зли људи биће кажњени вечно ватром у паклу, а побожни ће бити вечно сједињени с Богом.¹ Јустин тврди да је и Платон имао једну тамну и неправилну преставу о томе.

За душу човечју каже да она сама по себи није апсолутно бесмртна. Бесмртност душе је један особити дар божји, а није битна особина човечје душе. Душа није из себе саме и по себи бесмртна, као што је Бог бесмртан. Она постоји само помоћу Бога који је може у свако доба уништити.²

Овим је у главном и основним потезима изложено Јустиново учење. Оно је врло интересантно и корисно баш због тога што оно датира из 2. века хришћанства, када се стварала и формирала хришћанска вера, а црква добила своју унутарњу организацију.

POŠTISVENO

Inv. br.
38552

¹ Јуст. I. апол. гл. 8 и 12; II. апол. гл. 7.
² Јуст. Разг. с Триф. гл. 5 и 6.

